

2011)18.Robert K. Wysocki (2010) *The Business Analyst/Project Manager: A New Partnership for Managing Complexity and Uncertainty*. Wiley; 1 edition (August 20, 2010) 19.Ralph D. Stacey (2010) *Complexity and Organizational Reality: Uncertainty and the Need to Rethink Management after the Collapse of Investment Capitalism, 2nd Edition*. T & F Books UK; 2 edition (January 6, 2010) 20.Svetlana PhD Cicmil, Terry PhD Cooke-Davies, Lynn DBA Crawford (2009) *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. Project Management Institute (May 1, 2009) 21.Elizabeth McMillan (2007) *Complexity, Organizations and Change (Routledge Studies in Complexity and Management)*. Taylor & Francis (March 14, 2007) 22.Michael R. Lissack (2002) *The Interaction of Complexity and Management*. Praeger (November 30, 2002) 23.Jamshid Gharajedaghi (1999) *Systems Thinking, Second Edition: Managing Chaos and Complexity: A Platform for Designing Business Architecture*. Butterworth-Heinemann; 2 edition (May 10, 1999) 24.J. Davidson Frame (1994) *The New Project Management: Tools for an Age of Rapid Change, Complexity, and Other Business Realities (Jossey Bass Business and Management Series) (Jossey-Bass Business & Management)*. Jossey-Bass; 2 Sub edition (April 30, 1994) 25.Elliott Jaques, Stephen D. Clement, Ronnie Lessem (1994) *Executive Leadership: A Practical Guide to Managing Complexity (Developmental Management)*. Wiley-Blackwell (June 14, 1994)

УДК 65.011+336.276

О.Б. Чорненька

Українська академія друкарства

Національний університет “Львівська політехніка”

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЗАБОРГОВАНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© Чорненька О.Б., 2013

Обґрунтовано необхідність формування системи управління ризиками заборгованості машинобудівного підприємства, визначено основні її суб'єкти, об'єкти та методи управління ризиками заборгованості.

Ключові слова: заборгованість підприємства, ризики заборгованості, ризик-менеджмент заборгованості.

O. Chornenka

Lviv Polytechnic National University

RISK MANAGEMENT SYSTEM OF DEBT OF ENGINEERING ENTERPRISE

© Chornenka O., 2013

The necessity of forming risk management system of indebtedness of engineering enterprise is determined, the main of subjects, objects and methods of risk management are defined in the article.

Key words: indebtedness, risks of indebtedness, risk-management of indebtedness.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна фінансово-економічна криза призвела до істотного зростання заборгованостей суб'єктів господарювання. В процесі аналізування заборгованості машинобудівних підприємств за

останні роки встановлено, що, крім динаміки зростання, вона характеризується низьким рівнем якості структури, що зумовлено наявністю протермінованої заборгованості та значної частки заборгованості, яка у звітності кваліфікується як інша поточна, що може свідчити про її низьку ліквідність. Отже, заборгованість провокує певні ризики для діяльності таких підприємств.

Зважаючи на те, що заборгованість є об'єктивним явищем в діяльності підприємства і її уникнути неможливо й недоцільно, то неможливо уникнути і ризиків, які вона зумовлює. Тому менеджерам підприємства необхідно враховувати ці ризики та вживати заходів щодо їхньої мінімізації чи зведення до допустимого рівня, тобто здійснювати управління ризиками заборгованості, що і визначає актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика управління заборгованістю підприємств розглядалась у працях багатьох науковців, як українських (зокрема, І.О. Бланка, І.О. Власової, В.О. Гуні, Є.В. Дубровської, Т.С. Єдинака, Н.С. Ільяшенко, Г.О. Куденка, Л.О. Лігоненко, М.М. Нашкерської, Н.М. Новікової, О.А. Подолянчук, А.П. Сиротинської, М. Стельмах, К.С. Сурніної, Л.В. Таратути, О.М. Угляренко, Л.В. Харакоз, В.В. Храпкіної, Н. Хрущ, Л.В. Черненко та багато інших), так і зарубіжних (Є. Бріггема, М. Гольцберга, Хасан Бек Л., Хорна Ван Дж. та інших). Дослідження зазначених науковців охоплюють, як правило, проблеми сутності, класифікації, сучасних методів рефінансування та обліку заборгованості. Проте питання ризиків, які виникають у зв'язку з заборгованістю, залишилось практично не дослідженим, що і визначає невіршену частину проблеми управління заборгованістю.

Цілі статті полягають у дослідженні механізмів побудови системи управління ризиками заборгованості машинобудівного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на економічну сутність заборгованості, її функціональну роль, види та вплив на фінансово-економічний стан машинобудівного підприємства, можна стверджувати, що вона зумовлює фінансові та операційні ризики в його діяльності (рис. 1).

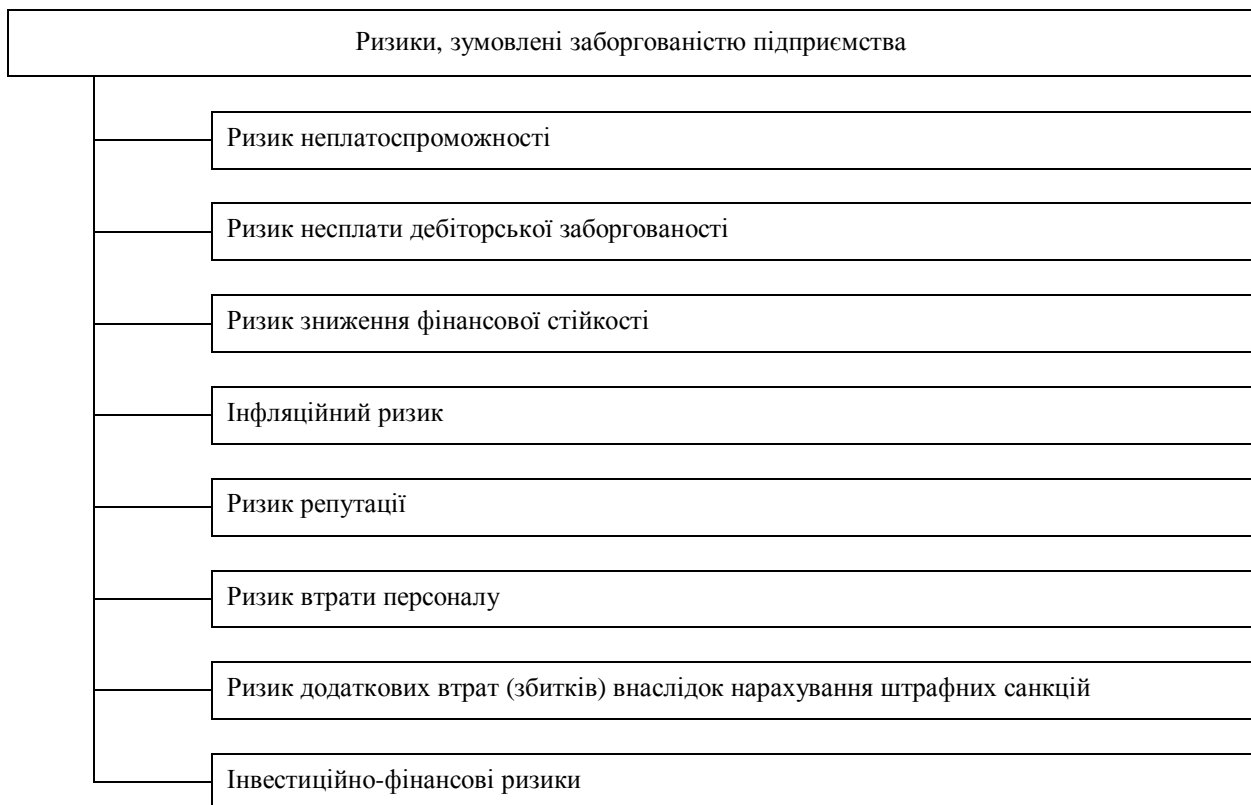

Рис. 1. Ризики, зумовлені заборгованістю підприємства

У теорії ризик-менеджменту економічні ризики класифікують за багатьма ознаками [1–4]. За основними з них ризики заборгованості, на нашу думку, можна охарактеризувати так:

– за середовищем виникнення ризики заборгованості можуть походити як із внутрішнього (ризики репутації, втрати персоналу тощо), так і з зовнішнього (інфляційний, несплати дебіторської заборгованості та інші) середовища;

– за правовими умовами виникнення вони належать до ризиків, що виникають із зобов'язань;

– за часом виникнення ризики заборгованості можуть бути як фактичними, так і плановими чи проектними;

– відносно джерела виникнення ці ризики можуть бути економічними, юридичними, соціальними, комбінованими та іншими;

– за рівнем допустимості вони можуть бути несуттєвими, допустимими, критичними та катастрофічними;

– за масштабами наслідків ризики заборгованості є або фірмовими, або мають регіональний чи глобальний характер (прикладом чого може бути сучасна світова фінансова криза);

– за характером прояву ризики заборгованості, як правило, є систематичними.

З погляду процесно-структурованого менеджменту заборгованості управління її ризиками повинно мати системний характер. Ґрунтуючись на загальнотеоретичних та спеціалізованих працях з ризик-менеджменту [1–5], склад системи управління ризиками заборгованості машинобудівного підприємства можна визначити так: суб'єкти управління ризиками заборгованості; об'єкти управління ризиками заборгованості; методи і засоби впливу суб'єктів на об'єкти (рис. 2).

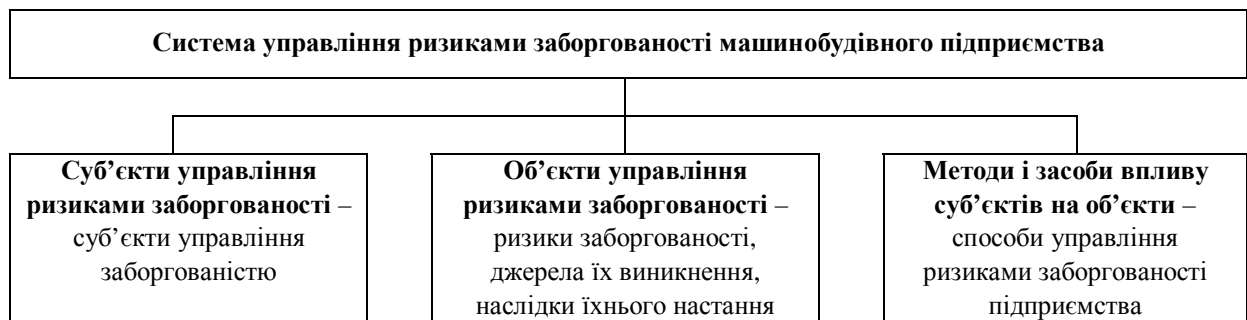

Рис. 2. Склад системи управління ризиками заборгованості підприємства

Суб'єктами управління ризиками заборгованості машинобудівного підприємства, на нашу думку, повинні бути суб'єкти управління заборгованістю, а саме найвищого керівництва підприємства (топ-менеджменту), працівників бухгалтерського, фінансово-економічного та юридичного підрозділів, а також підрозділів, які безпосередньо взаємодіють із контрагентами підприємства. До об'єктів управління ризиками заборгованості належать безпосередньо ризики заборгованості, джерела їх виникнення, а також наслідки їхнього настання. Методи і засоби впливу суб'єктів на об'єкти визначають способи управління ризиками заборгованості підприємства.

Аналіз і узагальнення досліджень вітчизняних вчених з ризик-менеджменту дав змогу автору праці [5] виокремити чотири етапи процесу управління ризиками:

- 1) виявлення та розпізнавання (ідентифікація) ризиків;
- 2) оцінювання ризиків;
- 3) вибір і реалізація методів управління ризиками;
- 4) аналіз результатів управління та покриття можливих збитків [5, с. 60].

Для виявлення, розпізнавання й оцінювання ризиків заборгованості машинобудівного підприємства переважно використовують методи економічного аналізу. При цьому здебільшого аналізують платоспроможність і репутацію контрагента, вплив заборгованості на фінансово-майновий стан підприємства, положення законодавчо-нормативних актів і договірних документів підприємства тощо.

Загалом за призначенням методи управління ризиками науковці поділяють на такі групи:

- методи уникнення ризиків;
- методи попередження ризиків;
- методи розподілу ризиків;
- методи передання ризиків;
- методи самофінансування (самострахування) ризиків;
- методи здобуття додаткової інформації [1–5].

Конкретні методи управління ризиками заборгованості доцільно досліджувати стосовно ризиків та призначення методу (див. таблицю).

Методи уникнення ризиків заборгованості, як правило, пов'язані з відмовою від здійснення господарських операцій, які призводять до виникнення заборгованості. Як зазначено вище, уникати заборгованості повністю недоцільно і навряд чи можливо, проте, якщо наперед відомо про високий ризик заборгованості операцій з певним контрагентом, то в таких випадках необхідно відмовлятися від співпраці з ним.

Методи попередження ризиків заборгованості спрямовані на проведення певної запобіжної діяльності, яка знизить їх рівень. Щодо ризиків фінансового стану (неплатоспроможності та погіршення стійкості) такими методами є лімітування обсягів заборгованості, що дасть змогу утримувати її вплив на фінансовий стан у допустимих межах.

Щодо ризику несплати заборгованості, то ефективними методами запобігання йому, на нашу думку, мали б бути способи мотивування в управлінні заборгованістю – встановлення знижок за дострокове погашення заборгованості та фінансових санкцій за її протермінування. Якщо заборгованість протермінована, а платоспроможність дебітора низька, то доцільно розглянути можливість реструктуризації такої заборгованості. Плинність кадрів, яка є наслідком заборгованості з оплати праці, повинна б стримуватись індексацією такої заборгованості за весь період її протермінування.

Розподіляють ризики заборгованості, як правило, за допомогою диверсифікації портфеля заборгованості за контрагентами, щоб мінімізувати вплив діяльності конкретного партнера на фінансовий стан машинобудівного підприємства. В разі нарахування підприємству штрафних санкцій з вини його працівників частину суми таких санкцій можна відшкодувати за рахунок заробітку винних осіб.

Щодо дебіторської заборгованості існують і спеціальні методи розподілу ризику – факторинг, форфейтинг і облік векселів, які належать до способів рефінансування дебіторської заборгованості. Ці способи, за рахунок відступання банку чи іншій фінансовій установі права вимоги платежу до дебітора, дають змогу кредитору, з одного боку, поповнити свої обігові кошти внаслідок погашення заборгованості банком чи фінансовою установою, а з іншого – мінімізувати ризики несплати заборгованості. Сучасні методи рефінансування заборгованості детально досліджено в працях [6, 7].

Передання ризиків заборгованості здебільшого здійснюють через їхнє страхування. Іншою формою передання ризику є його передавання під гарантію іншого суб'єкта чи забезпечення дебіторської заборгованості заставою. Ще однією формою передання ризиків дебіторської заборгованості є її аутсорсинг через колекторські компанії. Щодо інфляційного ризику, то його передання може здійснюватись через індексацію заборгованості.

Методи управління ризиками заборгованості машинобудівного підприємства¹

Вид ризику заборгованості	Методи управління заборгованістю підприємства за групами призначення							здобуття додаткової інформації
	уникнення ризиків	попередження ризиків	розподілу ризиків	передавання ризиків	самофінансування ризиків	Попередній аналіз платоспроможності підприємства		
Ризик неплатоспроможності	Відмова від реалізації з відтермінуванням платежу	Лімітування обсягу дебіторської заборгованості	X	X	Формування резервного фонду	Попередній аналіз платоспроможності підприємства	Попередній аналіз платоспроможності підприємства	
Ризик несплати дебіторської заборгованості	Відмова від здійснення господарських операцій з неплатоспроможними покупцями	Встановлення знижок за дострокову оплату і штрафів за її прогертменування, реструктуризація	Диверсифікація портфеля дебіторської заборгованості за контрагентами, факторинг, форфейтинг	Забезпечення заборгованості (застави, гарантії, поручительство) та страхування, передавання колекторам	Формування резерву сумнівних боргів	Попередній аналіз платоспроможності потенційних дебіторів	Попередній аналіз платоспроможності потенційних дебіторів	
Ризик зниження фінансової стійкості	Здійснення операцій з придбання з передплатою	Лімітування обсягу заборгованості	Диверсифікація портфеля кредиторської заборгованості за контрагентами	X	X	Фінансово-майнового стану та моделювання його зміни внаслідок змін заборгованості	Фінансово-майнового стану та моделювання його зміни внаслідок змін заборгованості	
Інфляційний ризик	Відмова від реалізації з відтермінуванням платежу	X	X	Встановлення індексації заборгованості у договорах	Формування цільового резервного фонду	Вивчення інфляційних прогнозів експертів	Вивчення інфляційних прогнозів експертів	
Ризик репутації	Своєчасне погашення заборгованості	Попередження партнерів про певні фінансові труднощі	X	X	Те саме	Попередній аналіз репутації і поведінки контрагента	Попередній аналіз репутації і поведінки контрагента	
Ризик втрати персоналу	Те саме	Індикація заборгованості	X	X	Те саме, формування кадрового резерву	X	X	
Ризик додаткових втрат внаслідок нараховування штрафних санкцій	Те саме	X	Відшкодування частини втрат винними працівниками підприємства	Страховування ризиків виконання комерційних зобов'язань	Формування цільового резервного фонду	X	X	
Інвестиційно-фінансові ризики	Те саме	X	Хеджування	Страховування	Те саме	X	X	

¹ Узагальнено на основі джерел [6-14]

Самофінансування (самострахування) ризиків заборгованості забезпечується створенням загальних чи цільових резервних фондів. Для покриття ризиків виникнення безнадійної дебіторської заборгованості покупців і замовників національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності передбачено створення резерву сумнівних боргів. Проте цей резерв не є фондом і не передбачає акумулювання грошових коштів. Він має лише обліковий характер і є регулятивом у системі бухгалтерського обліку, призначеним для вирівнювання впливу втрат від списання безнадійної заборгованості на фінансовий результат діяльності підприємства впродовж певного періоду часу. Тому ми не погоджуємось з думкою Л.В. Черненко, що “резерв за сумнівними боргами служить також джерелом поповнення оборотних засобів, авансованих в операції з реалізації товарів” [7, с. 83]. Стандарти обліку та звітності містять кілька методів оцінювання величини резерву сумнівних боргів. Детальніше питання формування резерву сумнівних боргів досліджено в дисертаціях І.О. Власової та К.С. Сурніної [15, 16].

Здобуття додаткової інформації як метод управління ризиками заборгованості полягає, насамперед, у попередньому аналізі впливу заборгованості на фінансово-майновий стан, внаслідок чого визначається доцільність її формування і прийняття ризику. Крім того, цей метод пов'язаний з аналізом діяльності контрагентів підприємства, їх фінансових станів, репутації тощо для прогнозування майбутньої поведінки.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Отже, здійснюючи управління заборгованістю підприємства, необхідно враховувати ризики, якими вона супроводжується. Для побудови ефективної системи ризик-менеджменту заборгованості доцільно застосувати процесно-структурований підхід, який, зокрема, передбачає створення інтегрованої в систему управління заборгованістю системи управління ризиками з визначенням її конкретних суб'єктів, об'єктів та методів управління. Пропозицією подальших досліджень означеної проблематики може бути налагодження комунікацій між суб'єктами управління ризиками заборгованості та іншими суб'єктами в системі управління підприємством, а також вплив ризиків заборгованості на прийняття ефективних управлінських рішень.

1. Вітлінський В.В. *Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія* / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с. 2. Івченко І.Ю. *Економічні ризики: навч. посіб.* / І.Ю. Івченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с. 3. Ілляшенко С.М. *Економічний ризик: навч. посіб.* / С.М. Ілляшенко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с. 4. Машина Н.І. *Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посіб.* / Н.І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с. 5. Загородній А.Г. *Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання: монографія* / А.Г. Загородній, Л.М. Пилипенко. – Львів: ЗУКЦ, 2010. – 232 с. 6. Лігоненко Л.О. *Управління дебіторською заборгованістю підприємства: навч. посіб.* / Л.О. Лігоненко, Н.М. Новікова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 275 с. 7. Черненко Л.В. *Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами* / Л.В. Черненко. – Київ, 2007. – 241 с. 8. Білик М.Д. *Управління дебіторською заборгованістю підприємств* / М.Д. Білик // *Фінанси України.* – 2003. – № 12. – С. 24–36. 9. Новікова Н.М. *Управління дебіторською заборгованістю торговельного підприємства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами* / Н.М. Новікова. – Київ, 2008. – 200 с. 10. Таратута Л.В. *Управління поточною дебіторською заборгованістю в умовах кризи* / Л.В. Таратута // *Сталий розвиток економіки: Всеукр. наук.-виробнич. журнал.* – 2011. – № 4. – С. 220–228. 11. Єдинак Т.С. *Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи* / Т.С. Єдинак

// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 54–57.

12. *Найкерська М.М. Управління дебіторською заборгованістю у структурі оборотного капіталу підприємства / М.М. Найкерська // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2009. – № 647. – С. 136–140.*

13. *Харакоз Л.В. Аналіз форм і методів управління дебіторською заборгованістю / Л. В. Харакоз, А.С. Вдовіна // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Економіка. – 2008. – № 1. – С. 53–57.*

14. *Хрущ Н. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в сучасних інтеграційних процесах України / Н. Хрущ, І. Білик // Економічний аналіз. – 2008. – № 3 (19). – С. 247–250.*

15. *Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І.О. Власова. – Донецьк, 2005. – 178 с.*

16. *Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / К.С. Сурніна; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2002. – 19 с.*